

Marija Cerar

Zavod RS za šolstvo

U S M E R J A N J E I N V K L J U Č E V A N J E O T R O K S P O S E B N I M I P O T R E B A M I

Otroci s posebnimi potrebami so v zadnjem času omenjeni zelo pogosto. V dnevnem časopisju, v pedagoških časopisih in revijah lahko že nekaj let beremo različna razmišljanja o drugačnih otrocih. V preteklem šolskem letu je bilo več posvetov o vključevanju otrok s posebnimi potrebami v redne oddelke vrtcev in šol. Nova šolska zakonodaja je vnesla nov pogled na vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami. Preteklo razmišljanje je bilo usmerjeno v izločevanje otrok iz rednih šol v specializirane šole in zavode, kjer so izvajali prilagojene in posebne programe vzgoje in izobraževanja, ki so razvijali predvsem primanjkljaje in omogočali, da so se družili otroci in mladostniki z enakimi ali podobnimi težavami. Ta način vzgoje in izobraževanja ima za otroke s posebnimi potrebami določene prednosti in tudi pomanjkljivosti.

Nova šolska zakonodaja, ki je bila sprejeta 1996. leta, je opredelila, kateri otroci so s posebnimi potrebami (otroci z motnjami v duševnem razvoju, gluhi in naglušni, slepi in slabovidni, gibalno ovirani otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja ter otroci z motnjami vedenja in osebnosti) in delno uredila šolanje otrok s posebnimi potrebami. Nova zakonodaja ne ukinja specializiranih šol in zavodov, ampak omogoča staršem več sodelovanja in vplivanja na šolanje in izobraževanje njihovih drugačnih otrok, omogoča več programov vzgoje in izobraževanja in omogoča prilagoditve v poklicnem, srednjem in višjem in visokošolskem izobraževanju. Po novi zakonodaji lahko dobijo pomoč tudi otroci in mladostniki s primanjkljaji na posameznih področjih učenja. Otroci se lahko šolajo v bližini kraja bivanja. Prilagojene programe lahko izvajajo v vseh šolah, če so zagotovljene možnosti.

Ideja o šolanju otrok s posebnimi potrebami v bližini kraja bivanja, ki jo je nova šolska zakonodaja uzakonila, je bila pri starših otrok s posebnimi potrebami toplo sprejeta. Starši otrok s posebnimi potrebami so želeli takojšnje uresničevanje zakona. Šole so se čutile dolžne uresničevati novo zakonodajo za otroke s posebnimi

potrebami. V vrtce in šole se v zadnjih desetih letih vključuje več otrok s posebnimi potrebami kot v preteklosti, saj se je v tem času zmanjšalo število otrok v specializiranih zavodih za slabo polovico. Če otroke s posebnimi potrebami vključujemo v redne oddelke in njihovih potreb ne zadovoljujemo, ne uresničujemo ideje, ki smo jo želeli z novo zakonodajo doseči. Vrtci in šole nimajo vedno ustreznih kadrovskih, materialnih in drugih možnosti za zadovoljevanje potreb drugačnih otrok.

Uspešno uresničevanje ideje inkluzivne (vse vključujoče) šole ruši ustaljeno delo in ritem specializiranih ustanov in ustanov za redno izobraževanje. Obe instituciji imata v vse vključujoči šoli novo vlogo in nove naloge. Ker se šolski sistem le počasi prilagaja novim spremembam, otroci s posebnimi potrebami pa so tu in potrebujejo vrtce in šole vsako leto. Starši otrok s posebnimi potrebami ne morejo več let čakati na zakonodajo, ki bo urejala vzgojo, izobraževanje in financiranje teh otrok. Tudi vrtci, šole in zavodi želijo vedeti, ko otroka sprejmejo, kakšne so otrokove posebne potrebe in kako jih lahko zadovoljijo. Težo problema bolj občutijo redne vzgojno-izobraževalne ustanove, ker manj poznajo posebne vzgojno-izobraževalne potrebe otrok z motnjo razvoju in imajo slabše možnosti za zadovoljevanje njihovih potreb kot specializirane ustanove. Specializirane ustanove imajo primernejše kadrovske in prostorske možnosti, vendar je njihova vloga pri uresničevanju vse vključujoče vloge spremenjena in drugačna od dosedanje. Specializirane ustanove naj bi postale strokovna središča, kjer bi lahko pedagoški delavci, vodstva šol in starši otrok s posebnimi potrebami dobili vso strokovno pomoč. Specializirane vzgojno-izobraževalne ustanove naj bi bile strokovna središča za določeno geografsko območje, na katere se lahko redne šole oziroma posamezniki obrnejo. Nekatere specializirane ustanove so to vlogo že sprejele, izvajajo neposredno specialno pedagoško pomoč otrokom s posebnimi potrebami v rednih šolah, svetujejo pedagogom in staršem, izobražujejo pedagoge in starše ter vodstva

šol. Nekatere specializirane ustanove opravljajo le del teh nalog, ker se ob uresničevanju vsevključujoče vzgoje pojavljajo vedno novi in novi problemi, ki jih je potrebno tudi pravno urediti in zagotoviti materialne in finančne možnosti.

Zakon, ki bolj določeno opredeljuje vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, je izšel štiri leta pozneje, leta 2000, kot šolska zakonodaja za redne vrtce in šole. Zakon uveljavlja usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. Po tem zakonu otroke usmerjajo komisije za usmerjanje, ki jih sestavljajo: učitelj ali vzgojitelj, zdravnik specialist pediater ali zdravnik specialist šolske medicine, psiholog, socialni delavec, zdravnik ustrezne specialnosti in defektolog ustrezne specialnosti. Predlog za usmeritev dajo lahko starši, vrtec, šola ali zavod na pristojni center za socialno delo ali šolsko upravo.

Uresničevanje tega zakona je naletelo na prve težave. Šolskih uprav še vedno ni. Začasno so to nalogo ohranili centri za socialno delo. Pri snovanju zakona je bilo predlagano sodelovanje vzgojiteljev in učiteljev v komisijah za usmerjanje, kar je vsekakor dobro. Vzgojitelj ali učitelj uspešno in enakopravno sodeluje v komisiji, če otroka dobro pozna, zato naj bi bil vzgojitelj ali učitelj gibljev član komisije za usmerjanje. Vsi strokovnjaki v komisiji morajo otroka dobro poznati, z njim strokovno delati določeno časovno obdobje in na podlagi ugotovitev zapisati svoje mnenje. Noben član komisije za usmerjanje ne sme po enkratnem pregledu povedati mnenja, ki je za vsakega otroka s posebnimi potrebami in njihove starše usodno. Zdravnik specialist pediater ali zdravnik specialist šolske medicine, psiholog, socialni delavec, zdravnik ustrezne specialnosti in defektolog ustrezne specialnosti imajo možnost, da otroka spremljajo določeno časovno obdobje in so tudi usposobljeni za postavljanje diagnoz in ugotavljanje otrokovih potreb. Vzgojitelj ali učitelj lahko to nalogo uspešno opravi, če je določeno obdobje delal z otrokom. Če ima vzgojitelj ali učitelj, član komisije za usmerjanje, možnost, da samo iz dokumentacije in po enkratnem obisku v vrtcu ali šoli pri vzgojitelju ali učitelju, ki z otrokom dela, pove mnenje o usmeritvi, ni enakovreden član komisije.

Komisija za usmerjanje lahko usmeri posameznega otroka samo za tri leta. Po tem obdobju mora preveriti, ali je bil otrok pravilno usmerjen, oziroma ga ponovno usmeri, če je to potrebno. Člani komisij za usmerjanje so se znašli pred veliko dilemo, ali bodo otroke samo še usmerjali, ali bodo lahko z njimi in njihovimi starši tudi strokovno delali. Še enkrat poudarjam, da komisije odločajo o otrocih in odločitve so usodne, zato lahko odločajo le tisti o tistem otroku, s katerim so strokovno delali in otrokove potrebe dobro poznajo.

ZAKAJ JE USMERJANJE POTREBNO?

Z usmerjanjem otrok s posebnimi potrebami želi država vsem otrokom, ki imajo drugačne potrebe, omogočiti, da se lahko razvijajo, vzgajajo in izobražujejo v okviru svojih zmožnosti do najvišje stopnje. Zakon o usmerjanju poudarja enake možnosti otrok s posebnimi potrebami, in sicer za razvoj, šolanje in usposabljanje za delo, s hkratnim upoštevanjem različnosti. Z zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami se država obvezuje, da bo zagotovila pripravo in izvajanje prilagojenih programov od vrtca do šol, ki usposabljaajo za delo oziroma za poklic, izvajanje programov oziroma izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, posebnega programa vzgoje in izobraževanja in vzgojni program. Prav tako se z zakonom država obvezuje, da bodo vzgojno-izobraževalne ustanove lahko otrokom s posebni potrebami prilagodile prostor in omogočile pripomočke v skladu z navodili za prilagojeno izvajanje programov in v skladu s prilagojenimi programi, ki jih sprejme oziroma določi pristojni strokovni svet.

Za uspešno usmerjanje je potreben tudi pravilnik, ki določa merila za usmeritev v določen program. V pravilniku morajo biti navedene otrokove potrebe glede na vrsto in stopnjo ovire, primanjkljaji oziroma motnje, ki jo otrok ima. Upoštevana morajo biti vsa starostna obdobja od rojstva do vključitve v delo. Posebne potrebe otrok nikoli ne prenehajo, lahko se zmanjšajo na najnižjo možno stopnjo, lahko se z leti tudi povečajo oziroma se spremenijo, vendar ostajajo. Pravilnik o določitvi meril za usmerjanje ne bi smel biti vezan samo na obdobje osnovnega šolanja.

Komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami mora določiti program vzgoje in izobraževanja, v katerega se otrok usmerja, obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči in druge pomoči, vrtec, šola ali zavod, v katerega bo otrok vključen, ter kadrovske, materialne, prostorske in druge pogoje. Po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami bi morale pristojne šolske uprave določiti vrtce, šole in zavode, ki izpolnjujejo kadrovske, prostorske, materialne ter druge pogoje za vzgojo in izobraževanje otrok z določenimi posebnimi potrebami. Ker šolskih uprav še ni, tudi ni seznama vrtcev, šol in zavodov, ki izpolnjujejo navedene pogoje. Specializirane oddelki v vrtcih in specializirane ustanove za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami imajo za celostno obravnavo otroka boljše kadrovske, prostorske in materialne pogoje, kot so v sedanjem času zagotovljeni v rednih oddelkih vrtcev in kot jih lahko ponudijo redne šole. Predšolski otroci s posebnimi potrebami imajo možnost celostne obravnave v mestnih središčih, manj pa na podeželju. Otrokom s posebnimi potrebami moramo omogočiti celostno

obravnavo, kjer je sodelovanje zdravstvene, socialne, psihološke in pedagoške stroke nujno. Samo s prilagojenimi vzgojno-izobraževalnimi programi ne moremo zadovoljiti otrokovih posebnih potreb. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami uveljavlja v vrtcu, šoli ali zavodu individualno zdravstveno in drugo strokovno obravnavo, ki se lahko izvaja v zdravstvenih in drugih ambulantah ter posvetovalnicah zunaj vzgojno-izobraževalne ustanove. Starši predšolskih otrok s posebnimi potrebami (51 odstotkov) so v okviru razvojnega projekta Zavoda RS za šolstvo (2000) odgovorili, da želijo, da bi imel otrok večino strokovnih obravnav v vrtcu in le občasno še v ustrezni ustanovi zunaj vrtca, 36 odstotkov vprašanih staršev pa želi strokovne obravnave le v vrtcu. Večina predšolskih otrok s posebnimi potrebami obravnavajo štirje strokovnjaki, posameznike pa tudi deset in več

strokovnjakov. Starši predšolskih otrok s posebnimi potrebami (N = 66) so našli 26 različnih specialistov, h katerim vodijo svoje otroke.

Vrtci in šole že tretje leto uvajajo prenovljene programe. Za področje vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami so znani le naslovi programov, in sicer prilagojeni programi z dodatno strokovno pomočjo (za vrtce, osnovne šole ter nižje in srednje poklicne strokovne in splošne šole) in prilagojeni programi za predšolske in osnovnošolske otroke s posebnimi potrebami, posebni program vzgoje in izobraževanja in vzgojni program.

Programe, po katerih se sedaj vzgajajo in izobražujejo otroci s posebnimi potrebami, je potrebno prilagoditi novi šolski zakonodaji ali jih na novo sestaviti. Do sedaj so pripravljena navodila za prilagojeno izvajanje programa osnovne šole za gluhe in

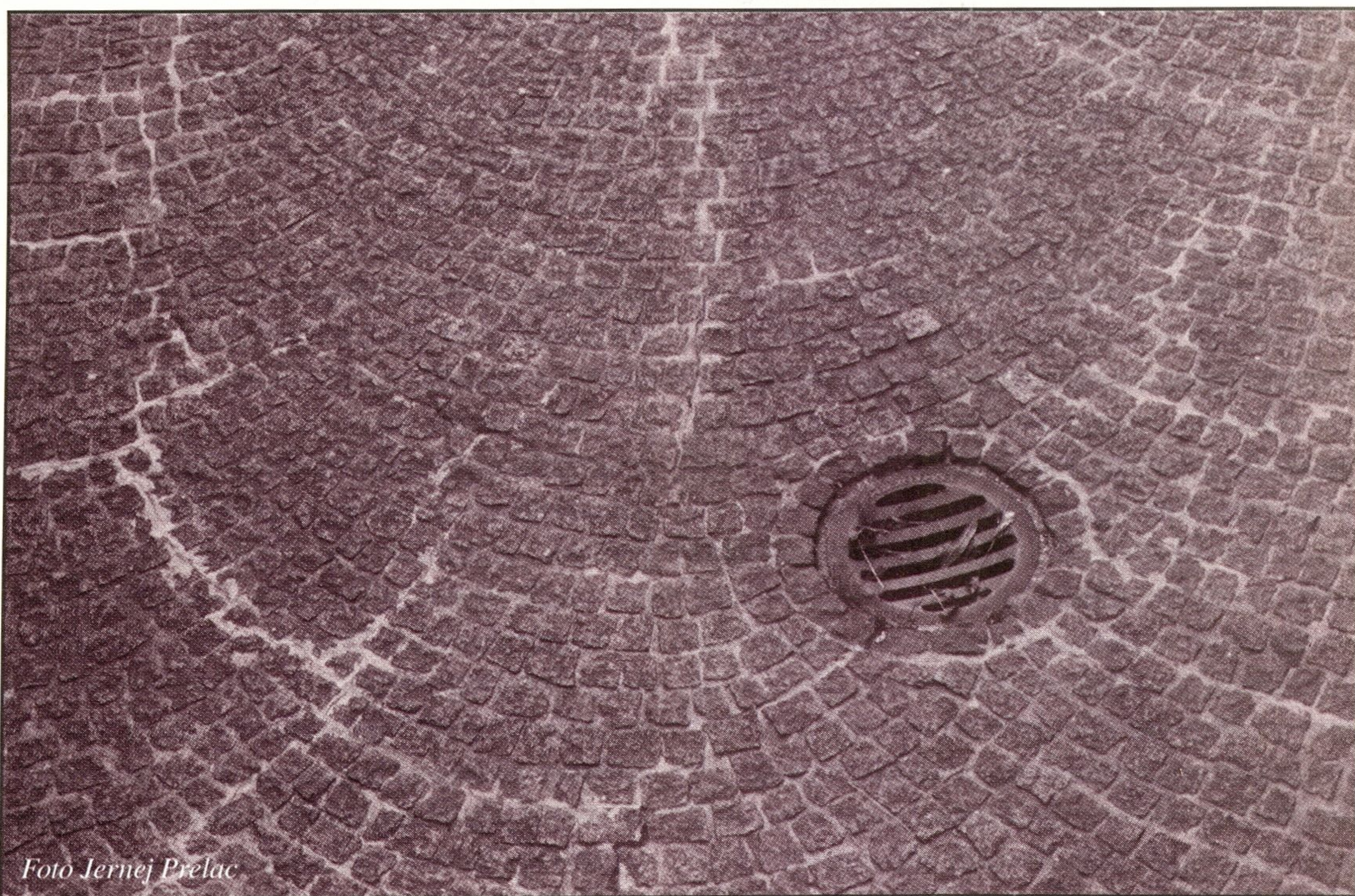

Foto Jernej Prelac

naglušne učence, za slepe in slabovidne učence, za učence z govorno jezikovno motnjo in za gibalno ovirane učence.

Kot delovni osnutek so pripravljena navodila za izvajanje rednih programov s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo v nižjih in srednjih poklicnih strokovnih in splošnih šolah za dijake z lažjo motnjo v duševnem razvoju, za slepe in slabovidne dijake, za gluhe in naglušne dijake, za dijake z govorno jezikovno motnjo, za dijake z motnjo vedenja in osebnosti, za dolgotrajno bolne dijake.

Za predšolske otroke s posebnimi potrebami so kot predlog za strokovni svet pripravljena navodila za

prilagojeno izvajanje kurikula za vrtce za predšolske otroke s posebnimi potrebami.

Vsak otrok s posebnimi potrebami mora imeti tudi individualizirani program. S tem programom se določijo po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami oblike dela na posameznih vzgojnih področjih, pri posameznih predmetih oziroma pri predmetnih področjih, načini izvajanja dodatne strokovne pomoči, prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji, preverjanju in ocenjevanju znanja, napredovanju in časovni razporeditvi pouka. Individualizirani program ima svojo vrednost, če omogoča otroku prehajanje med

programi in napredovanje v okviru otrokovih sposobnosti in zmožnosti in z otrokovim tempom razvoja do usposobljenosti za delo oziroma poklic. Če individualizirani program tega ne omogoča, se ga lahko izvaja le krajši čas. Kljub individualiziranemu programu pa mora otrok usvojiti enak standard znanja. Če otrok določenega programa ne zmore kljub dodatni pomoči, se mora usmeriti na program, ki je zanj bolj primeren in mu omogoča razvoj sposobnosti v okviru njegovih zmožnosti.

V procesu vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami se pogosto srečujemo s starši, ki uveljavljajo svoje želje in prepričanja kot otrokove pravice. Mlajši otroci s posebnimi potrebami navadno nimajo možnosti, da povedo, kje in kako se želijo vzgajati in izobraževati ali pa to sporočajo in jih odrasli ne razumejo. Strokovnjak lahko pregleda otroka oziroma mu strokovno pomaga le s privolitvijo staršev. Če starši ne želijo sodelovati s službami, ki so namenjene skrbi za otroke s posebnimi potrebami, jim vrtec oziroma šola ne more zagotoviti pravic v takšnem obsegu, kot jim že veljavna šolska, zdravstvena, socialna in družinska zakonodaja dopušča. Starši otrok s posebnimi potrebami včasih ne upoštevajo strokovne utemeljitve za usmeritev otroka. Pri svojih stališčih vztrajajo tudi več let. Ta čas je najtežji za vse izvajalce vzgojno-izobraževalnih in drugih programov. Kako staršem razložiti in jih prepričati, da so vse dejavnosti namenjene v korist njihovega otroka, da so vse službe zato, da njim in otroku pomagajo in jim priporočajo to, kar je v naši državi in v določenem geografskem okolju najboljše za optimalni razvoj njihovega otroka. Pedagoški delavci moramo razumeti, da starši potrebujejo čas za sprejemanje svojega drugačnega otroka. Pedagoški delavci ne morejo prevzeti nase vsega bremena odgovornosti, če starši njihovih priporočil in nasvetov ne upoštevajo.

Kaj pa v tem času lahko naredijo pedagoški delavci za otroka, ki programa ne zmore, starši pa so trdni v svojih odločitvah, da mora biti otrok vključen v prezahtevnem programu? Tudi pedagoški delavci se

morajo učiti sprejemati otroka z drugačnimi potrebami v svoji skupini. V praksi to traja nekaj mesecev, eno šolsko leto ali celo več let. Otrok s posebnimi potrebami je tu z vami in med vrstniki. Vmesni čas, ki ga dovolimo staršem, da sprejmejo strokovne odločitve kot najboljše odločitve za njihovega otroka, porabimo za ustvarjanje čim boljših medsebojnih odnosov. Pomembni so odnosi med vrstniki in med pedagoškim delavcem in otrokom ali mladostnikom. Odnosi niso povezani ne z normativi in ne z materialnimi pogoji. Odnosi so posledica mnenja, ki ga ima vsak posameznik o sebi in tudi, kaj drugi menijo o njem. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da vpliva na medsebojne odnose, kako doživljamo sebe, kako se sprejemamo in kako nas drugi doživljajo in nas sprejemajo. Poskrbimo za to, da bomo sami zadovoljni, da smo v danih okoliščinah naredili vse za otroka, ki ima drugačne potrebe. S svojim vedenjem bomo vplivali na otroke oziroma mladostnike, da bodo oblikovali pozitivno mnenje o vrstniku, z drugačnimi potrebami. Seveda je to le delček sprejemanja drugačnosti, ki je uspešen krajši čas.

Skrb za otroke s posebnimi potrebami ni nikoli zaključen proces. Pomembno je, da znamo biti strpni in da želimo reševati probleme, ki nastajajo ob upoštevanju najboljših možnosti, ki jih v danem času in okolju imamo.

LITERATURA

- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja.* 1996. Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Zakon o vrtcih.* 1996. Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Zakon o osnovni šoli.* 1996. Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.* 2000. Uradni list RS 54/2000. Ljubljana.
- Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami – deset let kasneje: zbornik referatov.* 2000. Društvo defektologov Slovenije. Ljubljana.

